

Список використаних джерел

1. Гайдучський А.П. Економічні механізми забезпечення інвестиційної конкурентоспроможності аграрного сектору економіки / А.П. Гайдучський // Економіка України. – 2003. – № 2. – С. 69-73.
2. Дацій О.І. Організація інвестиційного забезпечення інноваційного процесу / О.І. Дацій // Держава та регіони. – 2004. – № 2. – С. 60-63. – (Серія: Економіка та підприємництво).
3. Крисальний О.В. Організаційно-економічні особливості інноваційної діяльності / О.В. Крисальний // Економіка АПК. – 2005. – № 8. – С. 10-13.
4. Кісіль М.І. Інвестиційна та інноваційна складові доктрини аграрної політики України / М.І. Кісіль // Економіка АПК. – 2003. – № 7. – С. 82-87.
5. Лайко Г.П. Динаміка і тенденції іноземного інвестування в сільське господарство / Г.П. Лайко // Вісник аграрної науки. – 2003. – № 4. – С.75-77.
6. Малік М.Й. Інноваційна діяльність як складова стратегії підвищення конкурентоспроможності агропромислового виробництва / М.Й.Малік // Економіка АПК. – 2005. – № 5. – С. 155-157.
7. Саблук П.Т. Економічний механізм АПК у ринковій системі господарювання / П.Т. Саблук // Економіка АПК. – 2008. – № 9. – С. 8-12.
8. Тивончук О.І. Інституційні форми державної підтримки інноваційної діяльності в Україні / О.І. Тивончук // Економічні проблеми ринкової трансформації України: тези доповідей. – Львів: ЛБІНБУ, 2002. – С. 243-244.
9. Федулова Л.І. Інноваційний розвиток економіки: модель, система управління, державна політика / Л.І. Федулова. – К.: Основа, 2005. – 552 с.

Аннотація. Отмечается, что важной составляющей формирования и реализации инновационных процессов в аграрной отрасли является финансовое обеспечение разработки и освоения инноваций. Установлено, что реальные объемы инвестиционных ресурсов не отвечают потребностям современного сельскохозяйственного производства, а потому и окупаемость новых вложений остается невысокой.

Ключевые слова: инвестиции, инновации, финансирование, финансовое обеспечение, инновационный проект, аграрное предприятие, кредит, финансово-кредитный механизм, государственная поддержка.

Annotation. The article observed that an important component of the formation and implementation of innovative processes in the agricultural sector is the financial support of the design and development of innovation. Established that the real volume of investment resources do not meet the needs of modern agriculture, and therefore recoupment of new investments remains high.

Key words: investment, innovation, financing, financial support, an innovative project, agricultural enterprise, credit, financial and credit mechanism, state support.

УДК 331.1:311.2

М.А. Вуйченко, кандидат економічних наук, докторант, доцент Уманського національного університету садівництва

МЕТОДИКА СОЦІОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМ СЕГМЕНТАЦІЇ РИНКУ ПРАЦІ В АГРАРНІЙ СФЕРІ

Викладено основні методологічні принципи, прийоми та способи одержання соціологічної інформації щодо становища працівників сільськогосподарських підприємств в умовах фінансової кризи, проявів сегментації ринку праці в аграрній сфері.

Ключові слова: соціологічне дослідження, методика, соціологічна інформація, сегментація, ринок праці в аграрній сфері.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Особливістю дослідження проблеми сегментації аграрного ринку праці є необхідність аналізувати не лише статистичні дані, а й враховувати самооцінки

працівників щодо їхнього становища на виробництві, характеру взаємовідносин з керівництвом та колегами по роботі, відчуття соціальної захищеності в умовах кризи тощо.

Найчастіше теоретичні та практичні знання про процеси, що відбуваються у суспільстві, можна отримати з допомогою соціологічних досліджень. У науковій літературі під соціологічними дослідженнями розуміється система логічно послідовних методологічних, методичних і організаційно-технічних процедур, котрі мають на меті отримання достовірних даних про явище або процес, що вивчаються, про тенденції та протиріччя їхнього розвитку [1, с. 305].

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Провідні вчені-соціологи сформулювали загальнонаукові принципи проведення соціологічних досліджень [2-5]. Стосовно нашого дослідження ми дотримувалися наступних основних принципів:

по-перше, сам об'єкт дослідження – аграрний ринок праці – є не тільки джерелом необхідної соціальної інформації, але й критерієм достовірності цієї інформації;

по-друге, ми використовували результати теоретичних і емпіричних досліджень попередників, котрі вивчали аграрний ринок праці та його сегментацію;

по-третє, усі дослідницькі дії ми розкладали на простіші операції та процедури, що піддаються перевірці загальнонауковими методами;

по-четверте, усі етапи соціологічного дослідження були підпорядковані основній меті – визначенню регіональних особливостей сегментації аграрного ринку праці;

по-п'яте, постійно здійснювався контроль за достовірністю отриманих соціологічних даних, співставлення їх із аналогічними результатами інших дослідників.

Автор даної статті, як член Соціологічної асоціації України, проводила вибіркові (репрезентативні) соціологічні дослідження в сільських районах усіх областей України за такими напрямками: „Сільська молодь та аграрна реформа в Україні” (2003 р., n = 354), „Мотиви зайнятості сільського населення в колективних сільськогосподарських підприємствах і одноосібних селянських господарствах” (2004-2005 рр., n = 457), „Вплив фінансової кризи на становище працівників у сільськогосподарських підприємствах” (2007-2009 рр., n = 1300), а також брала участь у загальнореспубліканських дослідженнях: „Аграрна реформа в Україні: соціологічний моніторинг” (2005-2006 рр., n = 1200) та „Соціальний захист сільського населення в Україні» (2010 р., n = 2300).

Формулювання цілей статті. На підставі загальнонаукових принципів розкрити зміст основних етапів соціологічного дослідження проблем сегментації ринку праці в аграрній сфері, вимоги до вибірки та інструментарію дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження. У результаті соціологічних досліджень ми отримували соціальну інформацію про думки, оцінки, установки працівників щодо їхнього становища на ринку аграрної праці, соціальних та економічних наслідків аграрної реформи та світової фінансової кризи, які практично не піддаються статистичному обліку.

Як правило, соціологічне дослідження складається з трьох головних етапів: підготовчого, основного та заключного, кожен з яких поділяється на підтипи.

На першому етапі визначається й формулюється основна дослідницька соціально-економічна проблема, яка існує об'єктивно і є результатом протиріччя між наявним і бажаним, реальним і можливим, між цілями і результатами, між соціальними потребами і можливими шляхами їх реалізації. Такою соціальною проблемою для нашого дослідження є реальне становище кожного працівника аграрного виробництва, що склалося в умовах ринкової економіки. Проявляється ця соціально-економічна проблема в суттєвих розбіжностях між різними категоріями працівників щодо перспектив зайнятості на підприємстві, можливостей професійного зростання, рівнів соціального захисту з боку держави від негативного впливу ринку, формування сприятливого соціально-психологічного клімату в сільськогосподарських підприємствах тощо.

Соціально-економічною проблемою соціетального рівня виступає прагнення керівництва держави оптимізувати та підвищити ефективність сільськогосподарського виробництва, з одного боку, та необхідність забезпечити продуктивну зайнятість сільського населення – з іншого.

Для визначення конкретної методики, процедури і побудови робочих документів дослідження ми спиралися на розробки і рекомендації спеціалістів, висвітлених у монографіях та навчальних посібниках з соціології [6-12].

Основним науковим документом підготовчого етапу є *програма*, в якій формулюється концептуальна соціальна проблема, визначається завдання дослідження, описується об'єкт

та предмет, що вивчаються, формулюються гіпотези дослідження, наводиться інтерпретація основних понять, обґрунтовується інструментарій дослідження. На підставі програми розробляється робочий план дослідження [13-16].

Нами була складена програма соціологічного дослідження впливу фінансової кризи на становище працівників різних форм господарювання в аграрній сфері. Програма включала, зокрема, характеристику соціально-економічної ситуації, що склалася в сільськогосподарських підприємствах України впродовж 2007-2009 рр. внаслідок світової фінансово-економічної кризи.

Основна *гіпотеза* нашого дослідження сформульована таким чином, що вплив фінансово-економічної кризи мав регіональні особливості, багато в чому залежав від організаційно-господарських форм сільськогосподарських підприємств і проявлявся головним чином через поглиблення сегментації ринку праці в аграрній сфері.

У процесі розробки інструментарію соціологічного дослідження ми намагалися загальні поняття і категорії розкласти на локальні поняття, що піддаються перевірці певними показниками. Так, категорію „зайнятість сільського населення” визначали через тривалість роботи працівника в сільськогосподарському підприємстві, особистому селянському господарстві або іншій формі самозайнятості. Становище працівника на підприємстві виражалось через посадові позиції, а вплив фінансової кризи – через організацію робочого часу та рівень оплати праці робітника тощо.

Оскільки генеральна сукупність – працівники сільськогосподарських підприємств – є дуже чисельною (близько 4 млн. чол.), використовувався *вибірковий метод*. Шляхом випадкової („гніздової”) вибірки вивчалися думки й оцінки працівників фермерських господарств, господарських товариств та приватних підприємств, які утворювали відповідні одиниці відбору. Результати обстеження вибіркової сукупності нами екстраполювались на весь об'єкт дослідження.

Крім випадкової, при спілкуванні з працівниками сільськогосподарських підприємств Хмельницької, Черкаської та Дніпропетровської областей використовувалась цілеспрямована (невипадкова) вибірка, зокрема метод основного масиву. Цей метод використовувався і при контрольних опитуваннях слухачів Інституту післядипломної освіти Уманського аграрного університету, які виступали в якості експертів.

Збирання соціологічної інформації по проблемі сегментації аграрного ринку праці здійснювали різноманітними методами. Наведемо характеристики деяких з них.

При *аналізі письмових документів* вони розподілялись на такі, що складені згідно дослідницької програми (листи опитування, бланки анкет, інтерв'ю, тестів, соціометричні матриці), і такі, що складені заради інших цілей (офіційні документи, статистичні матеріали, звіти, повідомлення, матеріали преси) та інші. Аналізувались документи як традиційним методом („розуміння” тексту, виділення смислових блоків, оцінок, суджень), так і методом контент-аналізу, тобто переведення якісного змісту тексту у кількісні характеристики.

Метод спостереження застосовували при вивченні змін, що відбулися у становищі працівників сільськогосподарських підприємств в період кризових 2007-2009 років. Спостереження здійснювалося на підставі заздалегідь складеного плану, а його результати фіксувались на спеціальних картках.

Зрозуміло, що найбільше соціологічної інформації щодо мотивів зайнятості та трудової поведінки, ціннісних орієнтацій працівників ми отримали з допомогою *методів опитування*.

Найбільш поширеним інструментом була *соціологічна анкета*. За найбільш поширеною рекомендацією [17-18], анкета складалася зі вступної частини (інструкції про порядок заповнення анкети), так званої „паспортички” (питання про соціально-демографічні характеристики респондента) та основної частини.

За змістом питання анкети поділялись на питання про події та факти, які відомі респонденту („Чи зменшилась кількість соціально-культурних послуг, що надає підприємство своїм працівникам, у зв'язку з фінансовою кризою?”); питання про оцінки певних подій і явищ („Якщо Ви обізнані зі змістом аграрної реформи, то яке Ваше ставлення до неї?”); питання про мотиви поведінки („Чи хотіли б Ви зайнятися підприємницькою діяльністю, мати власну справу?”) та інше.

Визначити інтенсивність події чи явища дозволяли питання-шкали („Скільки років Ви працюєте на даному підприємстві? – до 1 р., 1-5 рр., 5-10 рр., 10-15 рр., 15-20 рр., більше 20 рр.”).

У більшості випадків використовували закриті або напівзакриті питання трьох основних варіантів відповідей: *дихотомічного* виду „так-ні”; *альтернативних*, коли респондент обирав

лише одну відповідь з декількох запропонованих („Як за умов фінансової кризи змінилося відношення керівництва до Вас? – стало більш офіційним, стало більш доброзичливим, стало менш доброзичливим, не змінилося”) та питання-меню, коли респондент має можливість обирати декілька варіантів з числа запропонованих („Якщо Ви тимчасово не працюєте, то що для Вас є визначним у пошуках роботи? – достатній заробіток, відповідність роботи набутій спеціальності, зручна організація робочого часу, добрі відносини з керівником тощо”). Аби надати респондентові можливість висловити іншу думку, що не вкладається у запропоновані, були присутні і такі: „Що ще?”, „Інше”, „Свій варіант”.

Частина питань анкет носила відкритий характер, що давало можливість респондентам без підказки сформулювати свою думку („Що, на Вашу думку, необхідно зробити для покращення зайнятості сільського населення?”). Аналогічні принципи були застосовані й при вільному („клінічному”) *інтерв'ю*, які ми проводили для уточнення окремих відповідей респондентів.

Для перевірки валідності соціологічної інформації, отриманої при масових опитуваннях, користувалися методом *експертних оцінок*. Експертами виступили керівники обласних та районних управлінь агропромислового розвитку, які допомагали в проведенні соціологічних досліджень в регіонах, а також слухачі ІПО та випускники нашого університету.

Заключним етапом соціологічного дослідження була обробка отриманої інформації та її інтерпретація. У науковій літературі особлива увага приділяється процедурам перевірки достовірності та вільності отриманих даних. Загальні принципи використання математичних методів обробки та аналізу соціологічних даних наведені як у вище вказаних джерелах, так і спеціальних виданнях [19-23].

Ще в процесі розробки соціологічного інструментарію значна частина вербальної інформації була впорядкована через нумерацію (кодування) позицій анкети, а також використання номінальних, рангових або метричних шкал („Скільки робочих днів Ви відпрацювали: в січні-березні, квітні-червні, липні-вересні, жовтні-грудні?”). Для класифікації об'єктів за статтю, віком, освітою, сімейним станом найбільш придатна номінальна шкала. Рангова шкала вимірює інтенсивність прояву будь-яких якостей, подій, згоди чи незгоди із запропонованим твердженням і дозволяє вводити коефіцієнти рангової кореляції для вимірювання функціональних зв'язків і взаємозв'язку між якісними факторами. Метрична шкала надає рангам певних цифрових значень, що дає можливість застосовувати індекси інтенсивності прояву будь-яких властивостей.

Більшість отриманих даних ми групували у таблиці, які містили вихідну інформацію, ряди розподілень, варіанти ознак та їхні частоти.

Методи статистичного аналізу соціологічної інформації детально описані в літературі, що наведені вище. При одномірному статистичному аналізі розраховували середні арифметичні значення, дисперсії, визначення частот градації ознак. Також розраховували парні кореляції між ознаками, що виміряні в кількісних шкалах; для якісних ознак використовували таблиці сполучень. При багатомірному статистичному аналізі, залежно від мети і характеру дослідження, застосовували дисперсійний, факторний та кластерний види аналізу. При одномірних розподілах найчастіше використовували розміщення на осях абсцис та ординат частот у вигляді полігону розподілу та гістограми.

Наприкінці здійснювався перевід цифрової та графічної інформації у вербальну, математичних показників у терміни і поняття. Пояснення соціологічної інформації складало основу підсумкового документу соціологічного дослідження, головним чином аналітичної записки.

Висновки. Таким чином, при вивченні проблеми сегментації аграрного ринку праці з допомогою соціологічних досліджень автор дотримувався методологічних та методичних принципів, проводив вибіркові (репрезентативні) дослідження серед працівників сільськогосподарських підприємств усіх областей України. При проведенні соціологічних досліджень використовувались різноманітні методи збирання, обробки та інтерпретації соціологічної інформації. Результатом досліджень була підготовка підсумкового документу та практичних рекомендацій по темі дослідження.

Список використаних джерел

1. Соціологія: навч. посібник / за заг. ред. А.М. Чернія. – 2-е вид., доп. – К.: Міленіум, 2006. – 352 с.

2. Сурмин Ю.П. Методология и методы социологических исследований: учеб. пособие / Ю.П. Сурмин, Н.В. Туленков. – К.: МАУП, 2000. – 304 с.
3. Соціальна експертиза в Україні: методологія, методика, досвід впровадження / за ред. Ю.І. Саєнка. – К.: Ін-т соціології НАН України, 2000. – 193 с.
4. Социологический энциклопедический словарь / ред.-координ. Г.В. Осипов. – М.: НОРМА-ИНФРА, 2000. – 488 с.
5. Соціологія: короткий енциклопедичний словник / укл.: В.І. Волович, В.І. Тарасенко, М.В. Захарченко та ін.: під заг. ред. В.І. Воловича. – К.: Укр. Центр духовн. культури, 1998. – 786 с.
6. Социологический словарь / сост. А.Н. Елсуков, К.В. Шульга. – Минск: Университетское, 1991. – 528 с.
7. Соціологія праці та управління: Термінологічний словник-довідник / авт. кол. В.А. Полторака та ін. – К., 1993. – 116 с.
8. Рабочая книга социолога / ред. Г.В. Осипов и др. – М.: Наука, 1983. – 477 с.
9. Гречихин В.Г. Лекции по методике и технике социологических исследований: учеб. пособие / В.Г. Гречихин. – М.: Изд-во МГУ, 1988. – 232 с.
10. Городяненко В.Г. Социологический практикум: учеб.-метод. пособие / В.Г. Городяненко. – К.: ВЦ „Академія”, 1999. – 160 с.
11. Дворецька Г.В. Соціологія праці: навч. посібник / Г.В. Дворецька. – К.: КНЕУ, 2001. – 244 с.
12. Паніна Н.В. Технологія соціологічного дослідження: курс лекцій / Н.В. Паніна. – К.: Наукова думка, 1996. – 232 с.
13. Соціологія: навч. посібник / за ред. С.О. Макеєва. 2-е вид., випр. і доп. – К.: Т-во „Знання”, КОО, 2003. – 455 с.
14. Соціологія: підручник для студ. вищ. навч. закладів / за ред. В.Г. Городяненка. – К.: ВЦ „Академія”, 2005. – 560 с.
15. Піча В.М. Соціологія. Загальний курс: навч. підручник / В.М. Піча. – К.: Каравела, 2000. – 248 с.
16. Попова Г.М. Соціологія. Пропедевтичний курс: підручник для студ. вузів / Г.М. Попова. – К.: Тандем, 1996. – 271 с.
17. Бутенко И.А. Анкетный опрос как общение социолога с респондентами: учеб. пособие для ун-тов / И.А. Бутенко. – М.: Высшая школа, 1989. – 176 с.
18. Полторака В.А. Социология общественного мнения: учеб. пособие / В.А. Полторака. – К.: Днепропетровск: Арт-Прес, 2000. – 264 с.
19. Интерпретация и анализ данных в социологических исследованиях / под ред. В.Г. Андреевкова, Ю.Н. Толстой. – М.: Наука, 1987. – 255 с.
20. Статистический словарь / изд. 2-е, перераб. и доп., гл. ред. М.А. Королев. – М.: Финансы и статистика, 1989. – 623 с.
21. Максименко В.С. Математико-статистические методы в социологическом исследовании: учеб.-метод. пособие / В.С. Максименко, В.И. Подшивалкина, Л.П. Олесевиц, С.В. Романенко. – Одесса: АстроПринт, 1998. – 183 с.
22. Саганенко Г.Н. Социологическая информация: статистическая оценка исходных данных социологического исследования / Г.Н. Саганенко. – Л.: Наука, 1979. – 142 с.
23. Гурьев В.И. Основы социальной статистики: методы, система показателей, анализ / В.И. Гурьев. – М.: Финансы и статистика, 1991. – 176 с.

***Аннотація.** Изложены основные методологические принципы, приёмы и способы получения социологической информации о положении работников сельскохозяйственных предприятий в условиях финансового кризиса, проявлений сегментации рынка труда в аграрной сфере.*

***Ключевые слова:** социологическое исследование, методика, социологическая информация, сегментация, рынок труда в аграрной сфере.*

***Abstract.** This article outlines the basic methodological principles, methods and means of obtaining information on the situation of workers of the sociological agricultural enterprises in the financial crisis, manifestations of labor market segmentation in the agrarian sphere.*

***Key words:** sociology, sociological research, technique, information, labor market segmentation in the agrarian sphere.*